

Història oral

Biografies i història familiar

Pilar García Moreno,
de ca el Moreno el Pallero

Ca lo Pepe, Ferreteria Beltrán

La família Palop

Entrevistes i històries de vida

La immigració a Alaquàs als anys
quaranta i cinquanta del segle XX

Pilar García Moreno, de *ca el Moreno el Pallero*

El meu afecte per a tantes dones que els ha tocat viure uns temps difícils perquè no s'han pogut desenvolupar íntegrament.

Pilar és, de totes les germanes de ma mare, l'única que encara viu. Per als nebots, representa el record d'un llinatge i d'una família gran. Ella és per a nosaltres el record de com eren les festes del Nadal, dels Reis, de la Pasqua, de les nostres comunions, de la matança del porc; el record viu d'una part de la nostra família... vivències importants d'infantesa i ho fa amb una narració tan real i amb tant d'interès que et transporta a l'època desitjada i ho pot fer gràcies al seu esperit infatigable i a la bona memòria que encara gaudeix. Pilar és una persona alegre, afectuosa, atenta, amable, disposta, autònoma, respectuosa, educada, generosa... d'un somriure dolç i d'uns braços acollidors.

Pilar García Ferrandis va nèixer a Alaquàs el dia 12 de març de 1922 al carrer Mare de Déu de l'Olivar, cantó del carrer de Sant Jeroni, tot just on, posteriorment, seria la carnisseria del Llustrós. Més tard, la família es va canviar de vivenda al carrer del Doctor Barberà, on Pilar continua vivint. La seua mare, Rosario Ferrandis Folgado, era d'Aldaia i el seu pare, Francisco García Lino, d'Alaquàs. Tots dos nascuts l'any 1883.

«Els meus iaïos per part de pare eren Antonio García Martínez i María Lino, *la Coloma*, ella es va quedar vídua molt jove i per aquesta raó el meu pare va haver de començar a treballar als setze anys de peó d'obrer. Va construir la casa de la Puríssima. Una vegada acabada l'obra, va fer uns exercicis espirituals a la Leproseria de Fontilles, que governava el pare Ferrís de l'orde de Sant Vicent Ferrer, el qual estava molt interessat que mon pare es fera jesuïta, però ell li va contestar que, tot i ser religiós, el seu camí era un altre, ja

que tenia núvia i volia formar una família. El pare Ferrís li va proposar que es quedara en l'orde de cuiner. Mon pare es va dedicar a alfarrassar camps de palla i de fruites per a la conserva de Torrent, sobretot d'albercocs. A casa teníem cavalls, carros i una trilladora, comprava bales de palla i les repartia als llauradors. Del gra que es desprenia de la palla, ell el garbellava i feia farina i les dones de casa fèiem pa, pastissos, coques per a consum propi... Mon pare era de pell bruna i com era tractant de palla en el poble, tots el coneixien com el *Moreno el Pallero*. A casa venia sovint l'advocat el senyor José María per traure els comptes de la conserva de Torrent, i mentre ell treia el llapis, mon pare de cap ho calculava més ràpid, tenia molta agilitat per als números.

La meua mare va tindre nou fills, es passava la vida netejant, rentant la roba, cuinant... però dels nou en van morir dos: José María de quatre anys d'edat, i Pilar de dos. Francisco l'únic fill, va ser el major, i les xiques: Rosario, María, Inés, Sacramento, Pilar i Carmen (de més grans a més menudes).

El meu germà FRANCISCO, es va casar amb Concepció Mora Almerich (Conxeta), de *ca Paulinet*, el vinater de Torrent. En el part del primer fill Conxeta va morir i Francisco, el xiquet, va heretar de sa mare tots els camps. La llei li va assignar un tutor fins els catorze anys, que tenia com a missió vetlar per ell i per la seua herència. El xiquet vivia en la nostra casa, els meus pares el van acollir com si fóra un fill més. Per a nosaltres les xiques, el nostre nebot era com un germà xicotet, era l'alegria de totes. Quan van passar quatre anys, i una vegada acabada la guerra, el meu germà es va tornar a casar amb Florentina Edo Izquierdo, natural de Gúdar, Aragó, i van tindre cinc fills, però Francisco, el meu nebot, ha viscut a casa nostra tota la vida i he tingut cura d'ell fins la seua mort.

ROSARIO era mestra de costura, es va treure el títol a València en l'acadèmia del *Rápido*, que regentava el senyor López Amador. A ella, li agradava molt cosir i tenia molta clientela d'Alaquàs i Aldaia. Cosia vestits de núvia, comunió, clavariessa, abrics, vestits de festa... Anàvem a València a comprar en una tenda que es deia *les Olles*, que estava prop de la plaça Redona: els fills, lluentons, atzabeges... també els figurins per triar els models i, a més, rebiem figurins fins i tot de l'Argentina, concretament de Tucumán, allà vivia una cosina nostra i ens els feia arribar. El tema de la moda ja tenia molta importància en la nostra època, cada any cosíem vestits de clavariessa, cinc o sis, i a cada clienta, la citàvem un dia diferent perquè no es vegeren els vestits unes a les altres. L'exclusiva ja s'estilava. Recorde molt Amparito *la*

Pilar García Moreno de *ca el Moreno el Pallero*

Cepillera, que tenia una fàbrica de raspalls a Alaquàs. Ella ens feia de model, la xica s'ho valia, era alta, guapa i amb una bona figura.

MARÍA era molt dinàmica, li agradava la música, anar als concerts de les bandes, al cine, llegir... Tenia molt bona veu per a cantar i ho feia molt bé. Cada setmana jo li comprava una novel·la en la casa de *les Moretes* per llegir-la, encara recorde un títol «*Gorriones sin nido*». Llegia després de vindre de treballar dels corbats, on era pulimentadora de cadires. Tanmateix a María li haguera agradat estudiar per a comare perquè, després de casada, ajudava les veïnes a portar els fills al món. Eren altres temps, durs per a les dones, els estudis els teníem molt limitats.

INÉS era la que feia tres de les xiques, era molt bonica i molt humil en la manera de ser, li semblava a ma mare. Li van posar Inés perquè els meus pares li tenien molta fe i devoció a la beata Inés de Benigànim. Ella treballava a València de pulimentadora de caixons de màquines de cosir.

SACRAMENTO era una dona que per a la seua època va ser molt especial. Li agradava l'esport i el practicava des de ben xicoteta, anava amb la bicicleta del meu germà i com que no arribava al selló posava la cama per dins del quadre per a poder pedalejar millor. Anava a veure totes les curses que es feien en el poble i als voltants. Li agradava nadar en les basses grans de regadiu i ho feia lligada amb una corda per poder eixir. Era molt bona persona i mai no malparlava de ningú, era sabuda, feïnera i entenia de tot. Recorde que en el mateix carrer on ella vivia, estaven els gitanos, coneguts en el poble com *els Carinyos*, ella no es prestava anar però quan les gitanes anaven de part corrien a buscar-la perquè fera de comare. No es negà mai a ajudar-los, tenia un cor molt gran.

Recorde també que els gitanets i les gitanetes corrien descalços pels muntons de fem, enderrocs, peltret... i, de tant en tant, es feien una ferida que calia, per ordre del metge, punxar-los l'antitetànica o penicil·lina per qualsevol constipat... A casa els ajudàvem en allò que bonament podíem i els féiem la deferència de punxar-los. Ells sempre han estat molt agraïts amb la família *dels Palleros*.

CARMEN era la més menudeta de les xiques i de tota la família. Era molt bonica, tenia uns ulls molt vius i alegres. Com les altres germanes, també fou pulimentadora però de necessers en la fàbrica *dels Cabreros*. Tenia molt bona mà per a la cuina. Encara recorde el dia de la seua primera comunió, anava vestida amb el meu vestit però tenyit de color de rosa.

Jo, en l'escala familiar de les meues germanes, sóc la penúltima. He treballat molt i he dedicat tota la meua vida ajudar a la família. A ma mare en les feines domèstiques, al meu pare en la trilladora, al meu nebot en les activitats del camp i a Rosario, a cosir. Malgrat haver perdut un ull, en l'altre tenia molt bona vista i tots els traus i gafetes dels vestits de núvia, abrics, jaquetes... els feia jo.

A poc a poc, les meues germanes anaren casant-se. Rosario i jo es vam quedar fadrines i hem viscut tota la vida en casa dels meus pares, ací és on tinc jo els meus records, les meues vivències... Ma casa és la meua pàtria.

A casa, les festes de Nadal les vivíem molt intensament. Unes setmanes abans de Nadal, Rosario ens cosia a totes les germanes vestits de franel·la i abrics. Tot estava al punt per a estrenar el dia de Nadal! María i Rosario, per

Pilar García i les seues germanes.

ser les germanes grans, eren les responsables de fer-nos els Reis a Carmen i a mi, que érem les més menudes. María me'ls deixava a mi, i Rosario, a Carmen. La nit dels Reis ma mare cuinava un gran sopar i mon pare feia l'alioli. Al corral posàvem una garbeta d'herba i un poal d'aigua per als cavalls. En un descuit nostre, mon pare pujava a la pallissa i des d'allà dalt, amb fustes i rajoles feia sonar un ritme com si fóra el trotar dels cavalls. Les més xiquetes amb veu tremolosa per la por, cantàvem la cançó: *«A los reyes, xiques i velles i casades i donzelles...»*

Un any, abans de Nadal, uns veïns molt vellets ens van regalar un Betlem, ells havien perdut les seues filles i volien que el Betlem passara a les nostres mans. El naixement, els reis, els pastorets, l'anunciació, les palmeres, els animals... Però teníem un problema, el Jesuset no tenia roba i estàvem a les portes del Nadal! Cadascuna de nosaltres, i guiades per Rosario, vam cosir camisetes, faixes i bolquers de franel·la, tot rematat amb unes puntes de punt de ganxo, uns peücs i un jersei de llana fets amb un ganxet de topo. Aquell Nadal fou especial... Actualment, el Betlem pot tindre més de setanta anys.

Pilar García, el dia de la primera comunió.

Recorde el dia de la primera comunió com si fóra ara. Per a mi va ser un dia molt especial, la meua germana Rosario em va cosir un vestit molt bonic, tal i com podeu veure al retrat; la música no parava de sonar pels carrers del poble, les persones amb els seus millors vestits, les campanes al vol anunciant la festa... Tinc un fet gravat i és com si ho veiera ara mateix, i va ser que ma tia *Bessona* va vindre a casa amb els seus fills, Paquita i Enrique, i la meua iaia *Coloma* per a passar el dia amb mi i dinar en família. De regal, em van dur un caixonet de fresses i el color i l'olor encara el recorde.

De joveneta jo era molt alegre i optimista i m'agradava anar a passejar, al cine amb les amigues, amb una colla de xics que estudiaven en el col·legi dels carrabiners... Però als quinze anys, en la flor de la vida, s'acabà el món per a mi. Vaig perdre la il·lusió de la meua joventut en caure malalta d'una infecció intestinal, necessitava amb urgència que hem visitara un bon metge però,

com anar a València? Era temps de guerra, les coses eren més complicades i difícils en tots els sentits. La meua germana Rosario va parlar amb la persona que feia de cap del col·legi dels carrabiners i en explicar-li el cas, li va dir que teníem a la nostra disposició un cotxe per a dur-nos a València, aquest fet mai no l'agrairé prou.

En veurem el doctor Bonet per raigs X, va rodar el cap, tenia els pulmons afectats i no hi havia remei per a mi. Al mateix temps, la infecció es va presentar a l'ull de la dreta en forma de flemó. També em va visitar el catedràtic d'oftalmologia, el doctor Basterra, que era de la part del nord d'Espanya. Com que no hi havia medicaments possibles, em va suggerir que hem posara una pereta de llum calenta durant uns quants dies. A la fi el flemó va obrir-se i per l'ull va eixir tot el que tenia als pulmons. Vaig salvar la vida, però l'ull, el vaig perdre. En tornar a l'oftalmòleg i allí mateix en la consulta, i al braç de la meua germana Rosario, sense anestèsia, sols una punxada local, em va llevar l'ull. En aquell precís moment vaig tindre el sentiment que s'havia acabat per mi el futur, l'optimisme, l'alegria i els meus quinze anys... havia salvat la vida, però van envellir de colp les il·lusions de la joventut. Vaig guardar-me dins de casa i m'he dedicat tota la meua vida a la família.

En temps de guerra vam passar molta fam, anàvem a diferents pobles i a Requena i Utiel per fer canvis en el menjar. Nosaltres canviàvem farina per fesols, moniatos, cigrons... Recorde que les meus germanes Rosario i Sacramento van anar a Andalusia, concretament a Jaén, a canviar farina per oli, i dugueren una garrafa de setge litres, una de cada ansa. El *tio Xoxo* mata-va els cavalls per a poder menjar i nosaltres li canviàvem farina per carn de cavall. Van ser anys molt durs.

També recorde que el dia de la matança del porc era una gran festa familiar. Cada any posàvem a criar dos o tres porcs, que per mediació de ma tia monja, que tots la coneixien per *la Quicota* (que estava en el convent de les Oblates d'Alaquàs), els compràvem a les monges. Els adquiríem xicotets i de casa del *tio* Miguel Juan, que tenia una vaqueria, del suero de la llet que feia servir per a fer els formatges *de servilleta* fèiem els biberons per alimentar els porquets. En fer-se grans, més de cent quilos, l'un el reservàvem per a nosaltres i els altres els veníem a la carnisseria dels *Xatos*.

Quan arribava el dia de la matança del porc, venien a casa les meues germanes per ajudar a fer les botifarres, els xoriços... (encara tinc la maquineta) amb

tots els fills corrent i botant per la casa. Tomàs, el matarife del carrer de Sant Blai, ens matava el porc i al cap li posaven un cabàs i el lligaven perquè estiguera quiet, els crits aguts encara els duc darrere. De la cua, el fetge i alguns trossos de carn, la meua Rosario feia un arròs molt bo per a dinar tots.

El Cine Ideal ha marcat èpoques en la meua vida. El diumenge els meus pares deixaven anar Rosario al cine, però amb la condició de dur darrere les cinc germanes xicotetes. El cine estava situat al carrer Dos de Maig. En un primer moment, el cine es deia Cine Roca i pertanyia a un senyor que li deien Roca de cognom, un home alt i ben paregut, que estava casat amb una dona baixeta. La dona feia de taquillera i quan nosaltres anàvem al cine, com que ells no tenien fills, a mi no em deixaven entrar perquè em volien tindre al braç fent-me festes. Més tard el cine passà a anomenar-se Cine Ideal. Al llarg de la meua vida he vist en aquest cine pel·lícules d'Imperio Argentina: "Morena Clara"; "La hermana San Sulpicio..." Jo quan era jove tenia molt bona veu i m'agrada cantar les cançons de Conxa Piquer, Imperio Argentina o Estrellita Castro. Cantava "Los Campanilleros", "El dia que nací yo..." I ho feia rentant la roba, planxant, netejant, en el camp... ara les persones canten poquet o no res.

El cine ha estat una constant en la meua vida, però actualment no hi vaig. També he vist pel·lícules estrangeres subtítulades que, tot i tindre un ull, era molt àgil per llegir-les. Rosario mirava les imatges i jo llegia les frases ràpidament.

Sempre he sigut molt patidora i en l'època en què ma mare estava malalta quan anava al cine, tenia la meua estratègia per saber com passava la vesprada, com anàvem a la part de dalt, allí hi havia com una mena de finestreta un quadret de fusta que feia de respirador que si mirava per ell tot just veia ma casa i com en l'estiu les portes estaven obertes, veia a ma mare asseguda al mig de casa i en veure-la, em quedava tranquil·la.

La meua germana María intentà que jo cantara en l'església i de fet ho haguera fet molt bé, tenia bon oït i una bona entonació i registre. Tot i ser xicoteta i molt prima la veu m'eixia amb tanta força dels pulmons que el sostre de casa tremolava. Però jo no he volgut destacar mai en res.

A l'estiu, quan per la nit eixíem a la porta del carrer per prendre la fresca, assegudes Carmen i jo a les cames del meu pare, escoltàvem cantar el nos-

tre veí, el tio Quico *el Santero*, el pare de Marieta, cantava albaides per a tots els veïns. Quina veu més bonica tenia!

També recorde amb grat a Timoteo, que era d'Aldaia però casat amb una dona d'Alaquàs, vivien al Camí Nou. Aquest senyor cantava en l'església de l'Assumpció. Crec que era tenor o baríton de professió, ara no ho tinc clar, però era un goig sentir-lo cantar en les misses.

M'agrada la música clàssica. Quan era jove anava als concerts que feien al carrer Major. Recorde alguns títols: "Pinos de Roma"; "Pepita Creus"... Encara sóc aficionada a la música. En ma casa érem de la Música Blava. Ara, de vegades, vaig als concerts que fan al Castell del poble.

Vaig anar a l'escola uns quants anys, la meua mestra es deia Pilar i donava les classes enfront del carrer de Sant Miquel. Aquella dona ens explicava moltes coses de política però nosaltres érem massa xicotetes per entendre-les. Vaig aprendre a llegir i escriure molt prompte i sempre m'ha agradat. Allí mateix vaig estudiar la doctrina, una vegada vaig saber llegir i escriure no torní a l'escola, a casa feia falta.

Si haguera pogut estudiar, haguera fet la carrera de medecina, sempre m'ha interessat. Per qüestions de l'ull vaig anar tres anys tots els dies a la consulta de l'oftalmòleg Don Enrique Selfa a València. Allí vaig aprendre el nom i per a què servia l'instrumental d'oftalmologia, tenia molta afició. Era una època que si per als xics era difícil estudiar, per a les xiques molt més.

He après molt dels llibres, de revistes, de pel·lícules, de la ràdio, dels diaris; a casa no els compràvem, però jo llegia els que trobava. He tingut interès per tot i per circumstàncies de la vida que m'ha tocat viure, no he pogut arribar a res.

Abans les persones eren felices però més ignorants, encara que hi havia realitats molt dures quant a les dones que si no encertaves el matrimoni i la dona no era humil, l'home la maltractava i era castigada a estar amb el marit, i el casament era per a tota la vida. Ara la dona té els mateixos drets i estudis que l'home i si no li convé se'n va de casa.

Actualment, les persones tenen estudis i saben molt, són més hàbils però no sé si més felices. Jo em considere una persona feliç, no tinc enveja ni gelosia encara que veja les grandeses econòmiques dels altres. Vaig a les tendes

del veïnat a comprar i no m'ha agradat mai malparlar de ningú, encara que tinguera la informació correcta no sóc jo qui per a jutjar a ningú. Sempre que parle intente pensar molt en el que vaig a dir per tal de no ofendre les persones i ser respectuosa.

Els meus pares van formar una gran família de la qual sempre m'he sentit molt orgullosa perquè ens van educar des de l'estima, l'honradesa, la dignitat, el respecte i el treball. En definitiva, a ser bones persones. La família que em queda són els meus nebots, he de dir que estic molt contenta de tindre'ls, els estime i ells a mi. Ells seran els transmissors d'aquesta gran família que som coneguts en el poble d'Alaquàs pel mal nom dels *Palleros*».